

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ТА ВИЗНАЧЕННІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ЛІКАРЯ

Лазуренко О. О.

ВСТУП

Докорінні трансформаційні зміни модернізації медичної освіти в Україні висувають на чільне місце проблеми підготовки та професійного становлення лікаря. Процес професійного становлення особистості лікаря є одним з найвідповідальніших, відтак, вища медична школа в процесі професійної підготовки має сформувати особистість професіонала, здатного до ефективної професійної діяльності в сучасних умовах. Важливим чинником модернізації освітніх процесів є їх психологічне забезпечення та психологічний супровід. Проте, сучасному стану підготовки лікарів, на жаль, бракує психологічного забезпечення у формуванні майбутнього фахівця. В той же час, теоретично сформульовані умови процесу професійної підготовки у вищій медичній школі часто не співпадають з самим процесом, тому констатується низький рівень професійної свідомості, через що виникають перешкоди в досягненні статусу особистісної і професійної ідентичності, а також в успішній соціалізації особистості (Н. Носова, Т. Ткачук, Т. Щербан та ін.). Проблеми становлення особистості цікавили багатьох дослідників та науковців. Зокрема, у науковій літературі знаходимо питання розвитку і формування у майбутніх фахівців готовності до професійної діяльності (Н. Сміла, Т. Яценко та ін.), професійної адаптації та внутрішньої мотивації, що спонукають до діяльності (Г. Костюк, С. Максименко, Т. Титаренко та ін.), психологічних механізмів ідентифікації особистості (Е. Еріксон, В. Злишков та ін.), значення кризи професійного самовизначення та ідентичності в становленні особистості (Ж. Вірна, А. Могилевський та ін.), вплив індивідуальних здібностей особистості на професійне самовизначення і становлення (Є. Климов та ін.). Поряд із цим психологічні особливості та умови професійного становлення лікарів потребують детального вивчення, зокрема, в рамках компетентнісного підходу в освіті, отже, ми спрямували дослідження саме на аналізі особливостей використання компетентнісного підходу у навчальному процесі та визначенні психологічних особливостей особистісного і професійного становлення лікаря з метою поліпшення умов його становлення на різних етапах професійної підготовки.

Мета дослідження: виявити та обґрунтувати психологічні особливості професійного становлення лікаря на етапі додипломної та

післядипломної підготовки з урахуванням компетентнісного підходу в освіті. Для досягнення поставленої мети та завдань було використано теоретичні методи наукових досліджень: вивчення, аналіз, порівняння та узагальнення науково-методичної, психолого-педагогічної літератури, державних стандартів освіти.

1. Психолого-педагогічні засади професійної підготовки та формування професійних компетенцій лікаря

Результатом освіти є набуття певних компетенцій, які дозволяють фахівцю реалізуватись в обраній спеціальності. Особливо це стосується професійної діяльності у галузі медицини. Відтак, найвищим результатом професійного становлення лікаря є його професіоналізм, що виявляється в абсолютній психологічній готовності до ефективного виконання своїх обов'язків. Професійне становлення особистості лікаря, з нашої точки зору, тривалий процес, який передбачає формування професійно важливих компетенцій, індивідуальних властивостей та способів виконання професійних обов'язків у процесі професійного самоздійснення в умовах професійної освіти та діяльності. Це продуктивний процес розвитку і саморозвитку особистості, засвоєння і самопроєктування професійно орієнтованих видів діяльності, визначення свого місця у світі професій, реалізація себе у професії і самоактуалізація свого потенціалу для досягнення вершин професіоналізму у певній галузі¹. Продуктивність процесу психологічного становлення особистості лікаря залежить від гармонійної інтеграції психологічних особливостей його особистісного і професійного становлення. Кожний етап професійного становлення характеризується своєрідним співставленням особистісних та професійних особливостей², що виявляються у процесі професійної діяльності, яка, в свою чергу, вимагає сформованої професійної компетентності лікаря.

Професійна підготовка лікарів на сьогодні неможлива без урахування основних положень компетентнісного підходу³, адже поєднання теоретичних знань та практичних вмінь забезпечує багатоступеневу систему якості засвоєння знань і вмінь та сприяє формуванню професійної компетентності, що є однією з важливих і необхідних умов підготовки кваліфікованого фахівця-лікаря. Так, у Національному медичному університету імені О.О. Богомольця, Master program “Medicine” становить 360 кредитів (90 кредитів (25%) –

---

¹ Гордієнко В. І. Розвиток особистості в процесі професіоналізації : професіогенез особистості. Психологія праці та професійної підготовки особистості : навч. посібник / за ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. Хмельницький, 2001. С. 48–67.

² Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. Київ, 2012. 200 с.

³ Лазуренко О. О. Тенденції модернізації професійно-психологічної підготовки лікарів: компетентнісний підхід. Психологічний часопис. 2018. № 1 (11). С. 87-100.

вибіркова складова та обов'язкова складова 270 кредитів ЄКТС (75%), у тому числі 28,52% спрямовано на забезпечення загальних компетентностей та 71,48% спеціальних (фахових) компетентностей). Найбільшу кількість кредитів (194 кредити ЄКТС) передбачено для професійної підготовки, під час якої на клінічних дисциплінах у структуровано-логічній послідовності проходить вивчення основних фахових компетенцій. Наприклад, базові медичні навички опановуються під час вивчення пропедевтичних дисциплін терапевтичного, хірургічного та педіатричного спрямування, продовження засвоєння яких та опанування всіма передбаченими фаховими компетенціями продовжується на більшості дисциплін блоку професійної підготовки. Вивчення невідкладних станів та опанування методами їх діагностики та лікування здійснюється не лише під час більшості клінічних дисциплін, а й виокремлені в два обов'язкові освітні компоненти («Анестезіологія та інтенсивна терапія» та «Екстрена та невідкладна медична допомога»). Master program “Medicine” також містить освітній компонент, який дозволяє опанувати клінічні компетенції з полегшення страждань та покращення якості життя у невиліковних хворих («Паліативна та хоспісна медицина», в тому числі виробнича лікарська практика з надання паліативної та хоспісної допомоги). Значна увага приділяється також профілактиці захворювань та вивченню впливу проблем здоров'я на пацієнта та його родину («Гігієна та екологія», «Соціальна медицина», «Громадське здоров'я», «Гігієнічна профілактика захворювань», «Організація охорони здоров'я»). Обсяг виробничих практик становить 30 кредитів та включає в себе основні напрямки медицини (внутрішня медицина, хірургія, дитячі хвороби, акушерство та гінекологія, паліативна та хоспісна допомога). Усі виробничі практики проходять в умовах відповідних відділень лікарень та медичних центрів, а також передбачають сучасні симуляційні методи навчання. Також в Master program “Medicine” включено обов'язковий компонент «Підготовка офіцерів запасу» галузі знань 22 «Охорона здоров'я» зі спеціальності 222 «Медицина», який включає в себе вивчення військової гігієни, основ організації медичного забезпечення населення і військ, домедичну допомогу в екстремальних ситуаціях, воєнно-польову хірургію та терапію, військову епідеміологію. Індивідуальна освітня траєкторія здобувачів освіти забезпечується через такі процедури, як інформування щодо переліку запропонованих вибіркового навчальних дисциплін; самостійне обрання вибіркового дисциплін із переліку дисциплін вільного вибору за навчальним планом та загально-університетського переліку вибіркового дисциплін; створення індивідуального начального плану студента; отримання права на академічну відпустку та академічну мобільність. Для досягнення програмних результатів навчання використовуються: лекції, практичні, семінарські заняття, консультації, самостійна робота студента,

практична підготовка (навчальні практики та практичні заняття), науково-дослідна робота студента. Формуванню компетентностей сприяє і використання методів організації, здійснення, стимулювання, мотивації та контролю за ефективністю освітньо-пізнавальної діяльності; бінарних, інтегрованих, індивідуально-орієнтованих, тренінгових та інформаційно-комунікаційних технологій. Практична підготовка передбачає практичні заняття та проходження виробничих практик. Вивчення клінічних дисциплін відбувається на клінічних базах відповідних кафедр, де проходить засвоєння фахових компетентностей з застосуванням сучасних симуляційних методів навчання та безпосередньо у ліжка хворого. Також в Університеті створено «Навчально-науковий центр медичних симуляцій Національного медичного університету імені О. О. Богомольця», в якому студенти мають можливість відпрацьовувати свої клінічні компетенції, готуватися до Об'єктивних Структурованих Клінічних Іспитів (ОСКІ), які є складовою атестації випускників ЄДКІ. Під час проведення практичних і лабораторних занять здобувачі вищої освіти систематизують знання, оволодівають уміннями й навичками їх використання у професійних ситуаціях, вчать приймати самостійні рішення для розв'язання професійних завдань тощо. Крім того, виділено 30 кредитів ЄКТС для виробничої практики, де відбувається набуття спеціальних (фахових) компетентностей, реалізація програмних результатів навчання, засвоєння і вдосконалення спеціальних знань та практичного досвіду для здобуття необхідних умінь і навичок профілактики, діагностики та лікування захворювань, пов'язаних із порушенням здоров'я людини. Передбачено проходження практики з другого по шостий курси: «Догляд за хворими (практика)», «Сестринська практика, базові медичні навички», «Виробнича лікарська практика (професійне навчання)», «Виробнича лікарська практика в амбулаторії загальної практики – сімейної медицини та в амбулаторних умовах консультативно-діагностичного центру», «Виробнича лікарська практика з надання паліативної та хоспісної допомоги». Базами практики є понад 40 закладів охорони здоров'я, що засновані на комунальній власності територіальної громади м. Києва. Також передбачено вивчення соціальних навичок (soft skills) «Пропедевтика внутрішньої медицини», що дозволяє студентам оволодіти такими навичками, як знання та розуміння предметної галузі та розуміння професії. Планується створення Симуляційного центру, який охопить додипломний та післядипломний рівні та дозволить відпрацьовувати клінічні навички впродовж всього періоду навчання. Симуляції будуть представлені наступні напрямки: внутрішні хвороби, педіатрія, акушерство та гінекологія, хірургія та невідкладні стани, для чого на всіх клінічних дисциплінах планується виділити від 20% академічних годин для роботи студента в симуляційних класах. Відповідно розробляється

перелік clinical skills, оволодіння якими буде обов'язково перевірятись в умовах Симуляційного центру.

Для реалізації галузевих стандартів вищої освіти (ОПП та ОКХ), формування та вдосконалення професійної психологічної компетентності фахівців медичної галузі на етапах додипломної та післядипломної освіти нами були розроблені плани та програми курсу «Психологія діяльності медичного працівника» та циклу тематичного удосконалення «Психологічна компетентність як складова професійної діяльності», які успішно впроваджуються в практику професійного розвитку лікарів у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця. Здійснений у попередніх наших дослідженнях⁴ аналіз концепцій та моделей професійно-особистісного розвитку та становлення фахівців на етапі фахової підготовки, дозволив втілити їх, зокрема, у робочу навчальну програму дисципліни «Психологія діяльності медичного працівника», яка побудована на сучасній методології організації навчального процесу із застосуванням компетентнісного підходу в освіті. Предметом її вивчення є організаційно-методичні аспекти та психологічні засади професійної діяльності лікаря, медичного психолога, а також основні етапи професіогенезу та саморегуляції професійного самоздійснення особистості фахівця⁵. Психологія професійної діяльності лікаря – це сучасна дисципліна для студентів-медиків, яка відіграє важливу роль у розвитку у студентів початкових навичок рефлексії власної майбутньої діяльності, сприяє розвитку професійної ідентичності, професійних якостей та психологічних компетенцій лікаря, медичного психолога, становленню образу ефективного професійного майбутнього, актуалізації професійних та особистих ресурсів, побудові адекватного професійного образу «Я». Важливим компонентом реалізації компетентнісного підходу в організації навчального процесу було створення універсальних методичних матеріалів для викладачів та студентів та засобів контролю за компетентнісними рівнями засвоєних теоретичних знань та практичних навичок. Для підвищення мотиваційної складової до вивчення дисципліни, використовується індивідуальна робота студентів. Нами було також проведено апробацію створеного навчально-методичного забезпечення та засобів контролю за набутими теоретичними знаннями та практичними навичками.

Професійна компетентність спеціаліста має на увазі інтегральну характеристику ділових та особистісних якостей лікарів, що відображатиме рівень знань, умінь і навичок, досвіду, необхідних для

---

⁴ Лазуренко О. О. Проблема особистісно-професійного становлення майбутнього лікаря та шляхи її вирішення у практиці вищої медичної школи. Психологічний часопис. 2018. № 4 (14) С. 2-18.

⁵ Лазуренко О. О. Проблема саморегуляції та професійного самоздійснення особистості фахівця. Теорія і практика сучасної психології. 2018. № 3. С. 34-39.

здійснення професійної діяльності. Задля опанування основними компонентами професійної психологічної компетентності лікаря в професійну підготовку майбутніх фахівців галузі охорони здоров'я включено дисципліну з формування професійних навичок. Метою навчальної дисципліни «Практикум формування професійних навичок лікарів-психологів» є: опанування технік та прийомів кваліфікованого проведення психологічної роботи, ознайомлення з широким спектром досліджень медичної, соціологічної, психологічної та педагогічної наук, впровадження у вітчизняну психологічну практику ефективних методів допомоги клієнтам. Знання та навички, здобуті при вивченні курсу є підґрунтям для подальшої поглибленої фахової спеціалізації медичних психологів, усвідомлення основних підходів до організації і діяльності психологічної служби, враховувати її специфіку в різних соціальних сферах; набуття умінь та навичок щодо ефективного виконання основних видів професійної діяльності медичного психолога з урахуванням основних принципів; набуття навичок свідомого планування, самоконтролю та саморегуляції в процесі професійного становлення; оволодіння знаннями оптимальної взаємодії й взаєморозуміння у різних колективах. Після опанування курсом студенти мають оволодіти наступними навичками: аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання; застосовувати способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, прийняття та аргументація власних рішень щодо їх розв'язання; доступно формулювати думку, дискутувати, обстоювати власну позицію, тощо; а також продемонструвати: розв'язання типових та складних задач і проблем у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог. Використовуючи на практиці отримані теоретичні знання майбутні лікарі мають самостійно вирішувати професійні завдання, пов'язані з професійним самовдосконаленням.

До основних умов формування і розвитку професійної психологічної компетентності лікаря можна віднести не лише спеціальну (базову) професійну підготовку, а й професійний досвід, постійне самовдосконалення, саморегуляцію власного професіогенезу⁶. Так, спеціальна професійна підготовка лікаря здійснюється і в межах навчальних планів і програм Інституту післядипломної освіти. У Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця основним документом, який регламентує систему безперервного

---

⁶ Лазуренко О. О. Психологічні особливості формування емоційної компетентності майбутнього лікаря : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2017. 270 с.

професійного розвитку науково-педагогічних працівників, є «Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця», затвердженого Вченою радою Університету. Положенням передбачено, що метою підвищення кваліфікації та стажування в межах безперервного професійного розвитку є вдосконалення професійної підготовки науково-педагогічних працівників шляхом поглиблення та розширення їх професійних знань, умінь і навиків, набуття досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків. Основними завданнями підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників є удосконалення раніше набутих та/або набуття нових компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань з урахуванням вимог відповідного професійного стандарту, набуття фахівцем досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у межах спеціальності та/або професії, та/або займаної посади, формування та розвитку фахових компетентностей тощо. Підвищення кваліфікації працівників Університету здійснюються за різними видами (навчання за освітньою програмою, стажування, участь у сертифікаційних програмах, тренінгах, семінарах, семінарах-практикумах, семінарах-нарадах, семінарах-тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо) та в різних формах (інституційна, дуальна, на робочому місці, тощо). Вид підвищення кваліфікації працівник обирає самостійно з урахуванням власної професійної підготовки та потреб кафедри. З метою підвищення рівня професійної компетентності та здійснення інформаційно-методичного супроводу освітнього процесу, забезпечення підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників в НМУ імені О.О. Богомольця створено та успішно функціонує навчально-науковий центр неперервної професійної освіти, завдяки якому здійснюється організація та координація підвищення кваліфікації та реалізуються різні освітні програми щодо розвитку загальних і професійних компетентностей працівників з науково-практичних, клінічних, педагогічних, психологічних питань, зокрема «Психологічна компетентність як складова професійної діяльності лікаря» та інші. Так, у програмі розробленого циклу «Психологічна компетентність як складова професійної діяльності» з метою удосконалення системи підготовки лікарів та викладачів вищих закладів медичної освіти та актуалізації професійних та особистісних ресурсів, формування систематизованих уявлень про психологічні особливості професіогенезу лікаря та сприяння розвитку його професійних компетенцій, висвітлено сучасний підхід щодо особистісно-професійного становлення фахівця медичної галузі. Важливим є змістове наповнення практичних занять, дидактичний комплекс інформаційного забезпечення вивчення дисципліни, завдань для оцінювання навчальних досягнень слухачів,

розроблені чіткі критерії оцінювання результатів самостійної роботи. Програмою передбачено використання на заняттях різних методів організації навчальної діяльності: дискусії, захист проєктів, презентації тощо, на яких слухачі мають набути загальних компетенцій, серед яких можна виокремити наступні: здатність обґрунтовувати компетентнісний підхід як парадигму сучасної вищої медичної освіти, визначати методологічну сутність основних понять і категорій компетентнісного підходу; здатність характеризувати компетенції і компетентності як домінуючі складові психологічного досвіду фахівця галузі охорони здоров'я; здатність досліджувати джерела і рушійні сили розвитку психологічної компетентності як структурної складової професійної реалізації особистості фахівця тощо.

2. Психологічні особливості професійного становлення лікаря

Становлення професіоналізму майбутнього фахівця залежить від навчально-пізнавальної діяльності, яка охоплює не лише оволодіння системою знань, набуття вмій та навичок, а й постійне самовдосконалення. Частіше за все становлення характеризується нерозривним зв'язком з розвитком чи формуванням, водночас, об'єднуючи чи, навіть, замінюючи ці терміни, зокрема, коли мова йде про становлення і розвиток особистості.

Розуміння ролі і особливої значущості професійного розвитку сприяло появі в психологічній науці таких понять як «професійне становлення», «професійне формування», «професійне самовдосконалення», «професіогенез». Розмаїття понять, уживаних у психологічних дослідженнях проблеми професіогенезу, свідчить, на нашу думку, про теоретичну недослідженість проблеми професійного становлення, зокрема, лікаря.

Проблема дослідження професійного становлення знаходиться у постійному центрі уваги багатьох вчених, які визначають сутність та етапи професійного розвитку (Є. Зеєр, Е. Климов, А. Маркова та ін.), психологічні особливості (А. Маркова, Л. Мітіна та ін.), психолого-педагогічні умови та чинники професійного розвитку особистості (Л. Мітіна, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Л. Орбан, Л. Рибалко, О. Кокун та ін.). Досліджувалася проблема особистості як свідомого феномену, питання механізмів внутрішньої мотивації, що спонукають людину до діяльності (Г. Костюк, С. Максименко, Т. Титаренко та ін.), було здійснено аналіз кризи професійного самовизначення та ідентичності в становленні особистості (Ж. Вірна, Є. Зеєр, Є. Симанок та ін.), вивчався вплив загальних та індивідуальних здібностей особистості на професійне самовизначення та становлення (Є. Климов, Н. Самоукіна та ін.), було розглянуто питання взаємозв'язку особистісного і професійного розвитку людини (Т. Буякас, Н. Пряжніков, Т. Соломка та ін.). Однак, огляд літератури з очевидністю

показує, що за межами досліджень залишилися питання окреслення психологічних особливостей професійного становлення лікаря, слабку вивченість сутності професійного становлення лікаря в рамках психології та педагогіки вищої медичної школи.

Професійне становлення особистості лікаря, з нашої точки зору, тривалий процес, який має на меті розвиток професіоналізму, передбачає формування професійно важливих компетенцій, індивідуальних властивостей та способів виконання професійних обов'язків у процесі професійного самоздійснення в умовах професійної освіти та діяльності. Професіогенез неможливий без активності та участі особистості фахівця, а тому формування складових саморегуляції особистості лікаря є умовою для професійного самоздійснення.

Аналізуючи психологічні особливості професійної діяльності лікаря, спираючись на відповідні концепції щодо професійної діяльності та особистісного розвитку, зокрема професійного розвитку лікарів (праці І. Демченко,, І. Мельник, Т. Скалозуб, Т. Теличко та ін.), сфокусуємо наше дослідження на понятті про психологічний розвиток, оскільки він є важливим у особистісному розвитку фахівця та визначає напрями підвищення ефективності його професіогенезу.

Під розвитком особистості лікаря розуміємо не лише здатність до самореалізації, самовдосконалення, а й можливість до саморегуляції власного професіогенезу. Саме через це в якості закономірностей і особливостей розвитку особистості лікаря виділяємо здатність до самореалізації, самовдосконалення, можливість керувати своїм власним професійним розвитком.

В основі нашої концепції професійного становлення лікаря – ідеї цілісності та єдності особистісного та професійного розвитку фахівця, а його суть полягає у виявленні умов мобілізації мотивів на свої професійні досягнення, на повну самореалізацію особистості, що збігається з вимогами до лікаря в умовах модернізації системи охорони здоров'я. Саме через це розглядаємо психологічні особливості розвитку та саморозвитку фахівця як ключові аспекти, що впливають на його професійне вдосконалення та сприяють його самореалізації, а внутрішні суперечності особистості як рушійні сили, що стимулюють професійний саморозвиток. Зазначимо, що високий рівень професійної спрямованості виражає особливість мотивів, інтересів особистості у професійному самовизначенні та є основним рушієм її розвитку.

Особливе значення для здійснення професійної діяльності має спрямованість лікаря, яка охоплює не лише позитивне ставлення до професії, прийняття пов'язаних із нею інтересів, поглядів, переконань, а й бажання вдосконалювати свою фахову підготовку.

Динаміка процесу саморегуляції професіогенезу особистості включає, на нашу думку, такі інтегральні характеристики фахівця, як спрямованість, компетентність та гнучкість. Спрямованість вказує на

бажання лікаря досягнути певних результатів у своїй професійній діяльності, компетентність включає наявність необхідних знань, вмінь і навичок для успішного виконання професійних завдань, а гнучкість передбачає здатність адаптуватися до змін і нових вимог у сфері охорони здоров'я. При цьому, залежно від рівня самосвідомості, можна спрогнозувати модель професіогенезу, коли лікар активно працює над професійним самовдосконаленням, саморегуляцією власного професійного розвитку, постійно розширює свої знання та вдосконалює навички і, відтак, розвивається як професіонал. Саме ці суттєві характеристики, на наше глибоке переконання, не лише сприяють професійному саморозвитку лікаря та покращують його професійну діяльність, а й сприяють вдосконаленню своїх професійних компетенцій задля досягнення професійних успіхів.

В цілому, можна виділити основні психологічні складові професійного становлення лікаря. По-перше, спрямованість особистості, що включає мотиви, ціннісні орієнтації, соціально-професійний статус тощо. По-друге, професійна компетентність – сукупність професійних знань, вмінь та навичок, способів виконання професійної діяльності. По-третє, професійно важливі якості лікаря. По-четверте, саморегуляція професійного самоздійснення.

Якщо розглядати професіоналізм як систему професійних знань, вмінь, навичок, їх особистісного наповнення, можна сміливо розглядати підготовку майбутніх фахівців як період професійного становлення. Цей процес індивідуального становлення професійно важливих якостей та здібностей, професійних знань та вмінь, що призводить до самореалізації особистості у професії, формування професійних компетенцій. Саме на стадії виконання самостійної професійної діяльності людина досягає свого професійного розвитку, який залежить не лише від особливостей діяльності, а й від індивідуальних особливостей визначення особистістю лікаря шляхів професіогенезу. Таким чином, процес професійного становлення є індивідуальним для кожного.

Враховуючи специфіку професійної діяльності лікаря, важливим фактором її ефективності є професійна компетентність. Недостатній рівень розвитку професійних компетенцій випускників медичних університетів негативно впливає на ефективність майбутньої професійної діяльності лікаря. Аналіз світових тенденцій у галузі професійної медичної освіти засвідчує зростання вимог до професіоналізму та особистих якостей лікаря. Слід зазначити, що професіоналізм лікаря зумовлюється рівнем його компетентності, що є однією з найважливіших особистісних якостей. Професійна компетентність лікаря – це комплекс набутих у процесі професійної підготовки знань, вмінь та навичок, необхідних для виконання своїх професійних обов'язків. З огляду на це, доцільно припустити, що

основним завданням навчання і виховання, результатом професійного розвитку фахівця у вищому медичному навчальному закладі є формування професійної компетентності студентів-медиків.

Відповідно до концепції професійного становлення особистості, професіоналізм лікаря включає не лише ефективне виконання своєї професійної діяльності, а й зрілість особистості фахівця, поєднання професійно важливих якостей з психологічними у процесі кваліфікованої лікувальної взаємодії, в тому числі як результат професійного самоздійснення.

Період навчання у вищій медичній школі відіграє особливу роль у процесі професіогенезу особистості лікаря, саме тому, на наше глибоке переконання, питання особистісного самоздійснення фахівця, зокрема лікаря, з точки зору, його майбутньої професійної діяльності має постійно знаходитись у центрі уваги науковців. З цією метою навчально-виховний процес неперервної підготовки майбутнього лікаря має передбачати не лише професійний, а й особистісний розвиток фахівця, як на етапі додипломної, так і на етапі післядипломної підготовки. Через це, серед основних психологічних особливостей та умов професійного розвитку та саморозвитку треба виділити орієнтацію на формування спрямованості майбутнього фахівця на самоактуалізацію та самодетермінацію в майбутній професійній діяльності; орієнтацію майбутніх фахівців на рефлексію, самонавчання, саморозвиток у сфері професійно важливих якостей особистості лікаря.

Відтак, для формування готовності майбутніх фахівців здійснювати професійний саморозвиток доречно, з одного боку, реалізувати комплекс таких умов, що включають формування мотивації, потребу у саморозвитку як фахівця, ідентифікацію, саморефлексію, саморегуляцію професійного розвитку тощо, а, з іншого боку, створити та реалізувати відповідну модель професійної підготовки, яка сприятиме саморозвитку та формування у фахівців власної програми саморегуляції професійного становлення.

Професійне становлення особистості лікаря відбувається не лише під час навчання у вищому медичному навчальному закладі. Самовизначення особистості у професійній діяльності є одним з важливих чинників становлення особистості. Від ціннісних орієнтацій залежить специфіка майбутньої професійної активності фахівця. В процесі професійного розвитку відбувається розуміння себе у професії, актуалізація власної професійної ідентичності.

Становлення особистості лікаря в процесі професійної підготовки вимагає від фахівця усвідомлення особистісних індивідуальних властивостей, професійно важливих якостей, ототожнення себе із професією лікаря, що пов'язане із актуалізацією власної рефлексії, інтеграцією особистісних і професійних рис.

Серед психологічних особливостей професійного становлення лікаря можна виділити прагнення до саморозуміння та самовизначення, а також визначення свого місця і ролі у професійному житті. Важливим є процес саморегуляції як форми активності, що допомагає самостійно визначати шляхи професіогенезу, а з іншого боку, важливу роль відіграють якості особистості, які розвиваються та постійно самовдосконалюються у процесі здобуття нею освіти та у подальшій трудовій діяльності. Професійне самоздійснення майбутнього лікаря є поетапним моментом індивідуально-особистісного розвитку фахівця.

Дослідження психологічних особливостей професійного становлення лікаря свідчить про кризу особистісної ідентичності фахівця на різних етапах професіогенезу, зокрема на етапі професійної підготовки, коли майбутній лікар переживає зміну уявлень про себе в професії. Відтак, доречним є здійснення психологічного супроводу професійного становлення лікаря, що сприятиме не лише самовизначенню лікарів у професії, а й саморегуляції власного професійного розвитку. Саме психологічний супровід професійного становлення лікаря на різних етап професійної підготовки сприятиме розвитку самосвідомості, рефлексії, самоаналізу, забезпечуватиме формування навичок міжособистісної взаємодії у лікувально-діагностичному процесі.

Професійний саморозвиток фахівця визначається не лише потенціалом особистості, а й особливостями професійної діяльності. Рушійними силами професійного становлення є потреби, а змістовним наповненням – якісні зміни у індивідуально-особистісному розвитку. Якісним показником процесу професійного становлення особистості є її цілеспрямований саморозвиток.

Як зазначалось, актуальність проблеми саморегуляції професійного становлення особистості лікаря в умовах неперервної професійної освіти обумовлена необхідністю виявлення психологічних особливостей професійного становлення, складових саморегуляції, особистісних моделей саморегуляції професійного самоздійснення та шляхи саморегуляції професіогенезу особистості лікаря. Відтак, професійна підготовка лікарів здійснюється за різними програмами, організаційними формами, залежно від певних особливостей практичної діяльності та професійного саморозвитку, адже професійний розвиток і саморозвиток фахівця є комплексним процесом набуття та вдосконалення професійно-особистісних якостей, знань, вмінь і навичок.

Розкриття та практична реалізація даної проблеми дозволяє, з одного боку, лікарям задовольнити потреби у високому рівні розвитку професійної компетентності, а з іншого – потребу суспільства у кваліфікованих фахівцях у галузі медицини.

Отже, актуальність проблеми професійного становлення особистості лікаря, а відтак, його професійного самоздійснення обумовлена необхідністю розвитку професійних компетенцій лікаря в процесі професійної підготовки; необхідністю визначення психологічних особливостей та шляхів професіогенезу особистості лікаря; важливістю поетапного розвитку саморегуляції професіогенезу в умовах неперервної професійної освіти; потребою суспільства у кваліфікованих лікарях.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, робим висновки, що підготовка та професійне становлення лікаря неможливі без урахування основних положень компетентнісного підходу і вимагає від особистості усвідомлення індивідуально-психологічних особливостей, професійно важливих якостей та отожднення себе із професією, адже професійний контекст формує підґрунтя для реалізації особистісних психологічних тенденцій становлення особистості фахівця.

Основні особливості реалізації компетентнісного підходу у підготовці та професійному становленні фахівців галузі охорони здоров'я полягають, по-перше, у визначенні психологічних особливостей особистісного і професійного становлення лікаря; по-друге, у визначенні критерію виявлення цих особливостей; по-третє, у розробці комплексного психолого-педагогічного підходу, що оптимізує особистісно-професійне становлення лікаря; по-четверте, в обґрунтуванні шляхів реалізації становлення лікаря в умовах професійної освіти та діяльності; по-п'яте, у побудові системи психолого-педагогічних умов професійного становлення та професійного саморозвитку особистості лікаря в процесі неперервної професійної освіти.

Сенс цього полягає не лише у розширенні наукових знань та уявлень щодо проблеми професійного становлення фахівця; поглибленні наукового розуміння проблеми професіогенезу особистості лікаря в умовах неперервної професійної освіти; у дослідженні особливостей, структури та моделей саморегуляції професійного самоздійснення лікаря, визначенні шляхів професійного становлення з метою поетапного формування професійних компетенцій медичного фахівця, а й у розробці комплексної програми розвитку психологічних особливостей саморегуляції професійного становлення особистості лікаря на різних етапах професійної підготовки і діяльності, яка в подальшому може бути використана на різних етапах неперервної професійної освіти, у наукових дослідженнях з даної проблематики, а також в практичній діяльності, спрямованій на розвиток професійних компетенцій фахівця, а також можуть бути спрямовані на пошук шляхів особистісного професійного зростання.

Важливими пріоритетами в післядипломній освіті мають стати запровадження прогресуючого навчання в інтернатурі за індивідуальною траєкторією оволодіння практичними навичками для самостійної роботи лікарем; запровадження портфоліо практичних навичок лікарів-інтернів; широке використання симуляційного навчання в практичній підготовці лікарів; розширення переліку циклів вторинної спеціалізації для лікарів. Щодо пріоритетів у безперервному професійному розвитку медичних працівників виділяємо застосування штучного інтелекту в освітньому процесі; підвищення професійної компетентності фахівців в питаннях комунікативної взаємодії, в запровадженні проблемно-орієнтовного навчання, у встановленні зворотного зв'язку між учасниками освітнього процесу; розробку спеціального менторського курсу з підготовки керівників лікарів-інтернів на базах стажування; запровадження нових видів підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників в сфері охорони здоров'я, зокрема групи рівних.

Таким чином, для удосконалення системи безперервного професійного розвитку, на етапах додипломної та післядипломної підготовки, а, відтак, професійного становлення лікарів, доречно, на наше глибоке переконання, в найкоротші терміни сформувавши психологічні заходи, спрямовані на розвиток самосвідомості, рефлексії, саморегуляції професіогенезу, а також професійні стандарти післядипломної освіти з урахуванням сучасних тенденцій європейського розвитку і пріоритетів в післядипломній освіті та в безперервному професійному розвитку фахівців в системі медичної освіти. Переконані, це сприятиме їхньому професійному зростанню та розширенню особистісного потенціалу.

АНОТАЦІЯ

Професійне становлення особистості лікаря тривалий процес, який передбачає формування професійно важливих компетенцій, індивідуальних властивостей та способів виконання професійних обов'язків у процесі професійного самоздійснення в умовах професійної освіти та діяльності. Професійна підготовка лікарів здійснюється за різними програмами, організаційними формами, залежно від певних особливостей практичної діяльності та професійного саморозвитку і неможлива без урахування основних положень компетентнісного підходу. Поєднання теоретичних знань та практичних вмінь забезпечує багатоступеневу систему якості засвоєння знань і вмінь та сприяє формуванню професійної компетентності, що є однією з важливих і необхідних умов підготовки кваліфікованого фахівця-лікаря. Психологічний супровід професійного становлення лікаря на різних етапах професійної підготовки сприятиме розвитку самосвідомості, рефлексії, самоаналізу, забезпечуватиме формування навичок міжособистісної

взаємодії у лікувально-діагностичному процесі. Становлення особистості лікаря в процесі професійної підготовки вимагає від фахівця усвідомлення особистісних індивідуальних властивостей, професійно важливих якостей, ототожнення себе із професією лікаря, що пов'язане із актуалізацією власної рефлексії, інтеграцією особистісних і професійних рис. Психологічні особливості розвитку та саморозвитку фахівця впливають на його професійне вдосконалення, сприяють його самореалізації та стимулюють професійний саморозвиток. Основні особливості реалізації компетентнісного підходу у підготовці та професійному становленні фахівців галузі охорони здоров'я полягають, по-перше, у визначенні психологічних особливостей особистісного і професійного становлення лікаря; по-друге, у визначенні критерію виявлення цих особливостей; по-третє, у розробці комплексного психолого-педагогічного підходу, що оптимізує особистісно-професійне становлення лікаря; по-четверте, в обґрунтуванні шляхів реалізації становлення лікаря в умовах професійної освіти та діяльності; по-п'яте, у побудові системи психолого-педагогічних умов професійного становлення та професійного саморозвитку особистості лікаря в процесі неперервної професійної освіти.

Література

1. Гордієнко В. І. Розвиток особистості в процесі професіоналізації : професіогенез особистості. Психологія праці та професійної підготовки особистості : навч. посібник / за ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. Хмельницький, 2001. С. 48–67.
2. Задорожна О. М. Готовність до свідомого професійного вибору як соціально-психологічної проблеми. Психологічні перспективи, 2013. Вип. 21. С. 58-70.
3. Кокур О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. Київ, 2012. 200 с.
4. Лазуренко О. О. Проблема особистісно-професійного становлення майбутнього лікаря та шляхи її вирішення у практиці вищої медичної школи. Психологічний часопис. 2018. № 4 (14) С. 2-18.
5. Лазуренко О. О. Проблема саморегуляції та професійного самоздійснення особистості фахівця. Теорія і практика сучасної психології. 2018. № 3. С. 34-39.
6. Лазуренко О. О. Психологічні особливості формування емоційної компетентності майбутнього лікаря : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2017. 270 с.
7. Лазуренко О. О. Тенденції модернізації професійно-психологічної підготовки лікарів: компетентнісний підхід. Психологічний часопис. 2018. № 1 (11). С. 87-100.

8. Лазуренко О. О., Сміла Н. В. Психологічна готовність майбутнього лікаря до професійної діяльності : навчально-методичний посібник. Київ, 2018. 111 с.

9. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ, 2006. 240 с.

10. Мельник А. Деякі питання професійної підготовки фахівців медичного профілю у контексті сучасних інтеграційних процесів. Вісник Львівського університету. Серія «Педагогіка». 2010. Вип. 26. С. 34-40.

Information about the author:

Lazurenko Olena Oleksiivna,

Ph. D., Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of General
and Medical Psychology
Institute of postgraduate education
Bogomolets National Medical University
13, Shevchenka Blvd, Kyiv, 01601, Ukraine